

Рубльов О.
Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.

Серед наукової літератури, виданої впродовж останніх років і присвяченої дослідженню надзвичайно складної, завжди актуальної, багатовимірної проблеми – інтелігенція й суспільство, – особливу увагу привертає праця О.С.Рубльова, яку можна охарактеризувати як сміливу й водночас уповні доказову та вдалу спробу дати відповідь на низку дражливих питань, що й досі цікавлять громадськість.

Оскільки вказана проблема й дотепер залишається надзвичайно злободенною, зокрема через неоднозначність сприйняття й трактування ролі інтелігенції західних і центрально-східних українських теренів у сучасних процесах розвитку нашої державності, автор уже у вступі окреслив складові, що вказують на актуальність предмету вивчення. Де беруть витоки ідеї про особливості формування світоглядних принципів поділених навпіл інтелігентських кіл українського народу? Чому Галичину ще й досі намагаються скомпрометувати твердженням про якісь “західняцькі тенденції розвитку”, що начебто не вписуються в загальний поступ „великого єдиного народу” і є проявом окремішньої ментальності місцевого люду? Звідки виростають ідеї сепаратизму в країні, що здобула незалежність і отримала врешті можливість крокувати європейським шляхом розвитку?

Ці й чимало інших питань, що тісно пов’язують минувшину із сьогоденням, автор монографії спробував з’ясувати, звернувшись до джерел. Аналізуючи документи, він дійшов оптимально вірних висновків щодо формування, поступу, а відтак впливу інтелігенції на суспільний розвиток. Ідеться про ту активну частину народу, в якій зростає інтелектуальна еліта – науковці, політики, культурно-освітні діячі, для яких завжди особливо гострою залишається проблема єдності українців.

Особливості історичного розвитку двох частин України, світоглядні відмінності їх населення зумовлені тривалим перебуванням у складі різних політичних

систем, впливами сусідніх народів і культур, ідеологічними, економічними та іншими чинниками. Тільки соборність усіх українських земель може скерувати національне життя в європейське цивілізаційне річище й гарантувати перспективу демократичного розвитку, економічного зростання, культурного й наукового поступу. Уроки власної минувшини й приклад сусідніх народів, здавалося б, переконують у відсутності альтернативи цьому. Однак і донині постає чимало перешкод, зокрема ментального характеру, у вигляді регіонального чванства, що ґрунтується на твердженнях про “спадок винятковості”, переваги над іншими, “справжню українськість”, а відтак меншовартість представників інших місцевостей.

О.С.Рубльов послідовно досліджує шлях, який судилося пройти західноукраїнській інтелігенції в часи визвольних змагань 1917–1921 рр., зупиняючись на впливі, що його вона справила на формування модерної української нації. Слід зауважити, що ці та інші складові питання, які автор виділив у 12-ти розділах своєї праці як особливо важливі для реалізації комплексного дослідження, розглядаються із залученням надзвичайно представницької джерельної бази, інформаційні можливості якої ґрунтовно проаналізовано в спеціальному розділі, зміст якого переконує, що більшість історичних джерел, які спричинили появу тих чи інших висновків автора, уводяться до наукового обігу вперше.

До тематики, що досліджується в монографії, автору вже доводилося звертатися – 1994 р. вийшла його книга “Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки ХХ ст.)”. Оскільки хронологія рецензованої праці охоплює період 20-х–30-х рр., то можна було чекати механічного включення до неї матеріалів із попередньої книги. Але при порівнянні тексту, а також дослідницьких завдань, реалізованих в обох працях, стає очевидним, що автор завдяки зверненню до архівних документів, які ще не використовувались іншими вченими, здобув нову інформацію, яка не тільки дозволила представити обґрунтовані висновки, яких він дійшов у своїй попередній праці, але й вийти на новий, глибший рівень її осмислення.

Ретельний огляд величезного масиву наукової літератури, з якого власне й починається книга, не лише демонструє читачеві актуальність проблеми „Схід – Захід України” через призму сприйняття ідей та відповідних дій еліти нації на певних історичних етапах, а й переконливо доводить ступінь новизни широкомасштабних дослідницьких завдань. Тож залучені наукові праці та історичні джерела стали тим підґрунтям, що спонукало до пошуків, появи нової, ще зовсім невивченої теми, доводячи високий фаховий рівень О.С.Рубльова, зокрема в умінні розгледіти й сформулювати особливий, самостійний та пріоритетний напрямок дослідження.

Вирішивши дослідити західноукраїнську інтелігенцію за період від 1914 по 1939 рр., тобто від початку Першої й до розв’язання Другої світової війни, О.С.Рубльов, на наш погляд, цілком слушно поставив перед собою завдання відтворити її історію на широкому тлі загальнонаціональних і культурних процесів.

Інноваційними виглядають спроби автора простежити процес вивчення регіональної історії західноукраїнських земель у контексті наукових біографій істориків Мирона Кордуби та Івана Крип’якевича. Проте залишається не зовсім зрозумілою теза автора про те, що він “реконструює паралельні біографії”. На наш погляд, життя та наукова діяльність осіб, про яких ідеться, уже значною мірою досліджені, а от порівняльна хронологічна таблиця („автор – назва праці – текст”) могла б доповнити висновки автора.

Досліджуючи внесок західноукраїнської інтелігенції в здійснення політики „українізації” в УСРР (у тексті – УССР) (1923 р. – початок 1930-х рр.), О.С.Рубльов пішов неторованим шляхом виявлення чинників, що стали першоджерелами віри представників західного регіону в можливість кардинальних змін

на користь українства за умов більшовицького правління. Відтак маємо досить цікавий погляд на картину пожвавлених у 1920-х–1930-х рр. наукових і культурних зв'язків інтелігенції розділених кордонами українських земель (розділ IV).

У розділі V, де йдеться про „галичанських” аспірантів М.Грушевського 1920-х рр., О.С.Рубльов торкнувся надзвичайно цікавої теми взаємопроникнення поглядів наставника та його учнів на проблеми ідеологічного й фахового характеру. Авторкові вдалося з'ясувати, що попри авторитет М.С.Грушевського, молоді науковці Остап Павлик та Василь Костащук не завжди піддавалися його впливу й здатні були дотримуватися власних поглядів.

Деякі розділи (зокрема VII, VIII, X, XI) заслуговують на особливу увагу читача не лише тому, що відкривають нові пласти знань, але й через те, що матеріал, представлений у них, розглядається в досить несподіваному й незвичному ракурсі, із захопленням і водночас глибоким співчуттям до знаних і не дуже відомих осіб, про яких ідеться.

Так, автор віднайшов нові матеріали про консульство СРСР (у тексті – ССРСР) у Львові, де йдеться не лише про офіційні, дипломатичні аспекти діяльності, але й таємні завдання, що їх виконували його співробітники, тобто резидентура (у тексті – експозитура) радянських спецслужб. О.С.Рубльов також узяв на себе сміливість детально розкласти по ідеологічних полицях „советські” пенсії, що їх у 1930-х рр. радянський уряд надавав кільком діячам української науки й культури Галичини. Із тексту VIII розділу читачі довідаються про те, що отримувачам цих пенсій доводилося взамін за таку „благодійну підтримку” надавати „братам зі Сходу” далеко неоднозначні послуги. А чим закінчилося те грання в співчуття, добродійність і широку демократію в поглядах, дізнаємося з наступних розділів монографії: про „похід на галичан”, масові репресії проти українців-інтелектуалів із західного регіону, рішучу спробу викоринити все те, що суперечило доктрині більшовиків, або не відповідало їхньому уявленню про „нову моральність”.

Фабрикація карних справ, безжалісне засудження за інакомислення, наклепницькі звинувачення проти високих інтелектуалів – достойників нації, пошуки ворогів серед справжніх уболівальників за майбутнє народу, його державність і процвітання – це далеко не повний перелік засобів, якими не гребували борці проти „галицького сепаратизму”. Численні віднайдені й оприлюднені автором документи щодо розправи більшовицького режиму з представниками інтелігенції західних земель знаходимо в розділі XI („Галицькими маршрутами ГУЛАГу: західноукраїнська інтелігенція у таборах ССРСР, 1930-ті роки”). Автор не піддався спокусі пом'якшити враження загальними виразами, а навпаки, з документальною точністю відтворює страдництво, що випало на долю репресованих українців. Не кожен із них зміг витримати допити й тортури, не в усіх вистачило сил боротися за власну честь і гідність. Не звинувачуватимемо тих, хто не встояв. Молох тоталітаризму й система покарань ламали партійних функціонерів, які фанатично вірили в більшовицькі ідеї, загартованих у боях за перемогу цих ідей видатних військових – то що вже казати про представників наукової еліти!

З-посеред „табірних людей” автор виділяє імена тих, хто є гордістю нації – відомих письменників, діячів культури, академіків, лікарів, освітян. Із численних посторінкових посилок і тексту XI розділу дізнаємося про активний і пасивний опір у'язнів карному апарату, який намагався прищепити засудженим „нову віру”. Автор аналізує та порівнює відомості, подані в численних спогадах колишніх ув'язнених. Джерела особистого походження стали доречним доповненням архівних слідчих матеріалів, що допомогло дослідити суть відносин влади тоталітарного зразка й національної інтелігенції. Ще один вид історичних джерел – епістолярна спадщина „зеків” – ні з чим не порівняне синхронне джерело з однозначною констатацією позиції авторів і їх ставлення до влади. Епістолярій, викори-

станий О.С.Рубльовим, – то невідомий пласт інформації, джерело даних щодо соціального здоров'я суспільства.

Тоталітаризм, що здобув перемогу в боротьбі з демократією й пройшов шлях до свого цілковитого утвердження в СРСР наприкінці 1930-х рр., тоді ж позначився на житті західних земель України. Як українці ставилися до тоталітарної влади, чим “азійська” влада відповідала на запити кращих представників суспільства, яких непокоїла русифікація краю, перебіг соціальних процесів? На ці та інші питання дає відповідь XII розділ монографії.

Книгу доповнюють логічні висновки. Видана завдяки фінансовій підтримці Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті (з фондів Програми дослідження Східної України ім. Ковальських) монографія О.С.Рубльова є зразком публікації результатів наукового дослідження – безліч посилань на архіви, окремо подано джерела та літературу, а іменний покажчик дозволяє одразу відшукати потрібні прізвища в тексті. Наприкінці книги подано 16 сторінок ілюстрацій, які дають уявлення щодо вигляду осіб, про яких ідеться, аркуші з офіційних документів, поштові листівки та титульні сторінки творів істориків західного регіону та ін.

Хочеться привітати О.С.Рубльова з надзвичайно змістовною й багатопланою завдяки поставленим і вирішеним завданням книгою, а читачів – з появою ґрунтовного дослідження, що стало результатом багатьох років пошукової праці відданої історії людини.

М.Ф.Дмитрієнко (Київ)